

ENNI MUSTONEN

VERENPISARA IKKUNALLA

Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Otava

© Enni Mustonen ja Kustannusosakeyhtiö Otava 1998

ISBN 978-951-1-44189-2

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2022

KESKEISET HENKILÖT

KOSKIVUOREN KARTANOSSA

senaattori AXEL FORSBERG, 62
senaattorska EDITH FORSBERG, 60
tilanomistaja, tulitikkutehtailija PAUL FORSBERG, 37
tilanomistajan vaimo, laulajatar EMILIA FORSBERG, 35
näiden poika JAN-AXEL (JANNE) FORSBERG, 14,
käy koulua Helsingissä
näiden tytär ANNA FORSBERG, 12
ylioppilas JALMARI KUKKAVAARA, 26, Emilian veli, jääkäri
keittäjätytär KAISA VARJONEN, 64

SAARA KRISTIINA KAVENIUS, 21, kappalaisen tytär Oulusta,
Koskivuoren 1-opettajaisen kyläkoulun opettajatar,
kirjan toinen KERTOJA

KOIVIKON TORPASSA

torppari EEMELI KOIVIKKO, 58, työväen-
yhdistyksen puheenjohtaja
torpparin emäntä MARIA KOIVIKKO, 55
torpparin poika, tulitikkutehtaan etumies TOIVO KOIVIKKO, 24
torpparin poika VEIKKO KOIVIKKO, 19, punakaartilainen
torpparin poika VOITTO KOIVIKKO, 16, lukutoukka
torpparin tytär ELINA KOIVIKKO, 12, kansakoululainen
torpparin tytär, kartanon sisäkkö VAPPU KOIVIKKO, 21,
agitaattori Taisto Niiniluoman, 24, morsian,
kirjan toinen KERTOJA

Saara

6. heinäkuuta 1912

Keinu heilahti kohti taivasta ja sitten takaisin maata kohti ja jälleen ylös aurinkoon. Leningin mustat helmat liehuivat säärien ympärillä eivätkä enää hiostaneet.

Taivas oli hellepäivän jäljiltä kauhtuneen sininen. Päivä oli jo painunut kadun puolen pytingin savupiipun taakse, mutta kun keinui niin ylös kuin uskalsi, melkein verannan räystäään tasalle, singahti vielä hetkeksi varjosta aurinkoon ja iltapäivän valo osui huikaisevana silmiin. Pienenä isä keinutti minua, opetti miten on pidettävä nuorasta kiinni molemmin käsin, ponnistettava vauhtia, ojennettava jalat ja käsivarret keinun heilahdusten tahtiin. Isä keinutti ja minä hihkuin riemusta. Äiti aina pelkäsi, että putoan keinusta, kielsi isää keinuttamasta mutta isä vain nauroi. Siihen aikaan isä nauroi paljon, aivan liian paljon ollakseen pastori, äiti sanoi.

Silloin asuttiin vielä kappalaisen pappilaa ja keinu oli ulkona puutarhassa. Isä oli laittanut keinun omenapuun oksaan, porannut lautaan sievät kolot, joiden läpi

naru oli pujotettu niin ettei lauta pudonnut vahingossa-kaan. Isä nikkaroi mielellään kaikenlaista, teki käsilläään niin kuin äitikin. Itse isä oli tehnyt nekin valkoiset parisängyt, joissa isä ja äiti nukkuivat, kunnes isä tuli niin huonoksi, että hänet täytyi siirtää peräkamariin. Sitten kun isä oli kuollut ja meidän piti muuttaa pappilasta tähän vaivaiseen pihapytinkiin, äiti oli antanut panna valkoiset parisängyt huutokauppaan, ja isän tekemän keinutuolin myös. Kanttori oli ne ostanut muutamalla markalla, mutteivät nekään rahat meitä pitkälle auttaneet.

Keinu oli melkein pysähtynyt. Minä käännyin katsomaan meidän kamarin ikkunaan. Mitähän ne siellä puhuivat, maisteri Dahl ja äiti? Ikkunalaudoilla rehottivat äidin verenisarat. Niiden takaa ei nähnyt huoneeseen, mutta tiesin minä sen näkemättäkin, että siellä puhuttiin minusta ja tyttökoulun jatkamisesta. Juhanuksena, kun olin päässyt ripille, rovasti oli kirkonmäellä ottanut äidin kanssa puheeksi minun koulunkäyntini. Tuomiokapitulilla oli kuulemma köyhiä ja orpoja papinlapsia varten jokin rahasto, josta sai avustusta koulunkäyntiin. Ylioppilaaksi ei varattomia tyttöjä kuitenkaan koulutettaisi, sitä pidettiin tuomiokapitulissa turhuutena, mutta jos haluaisin lähteä tyttökoulun jälkeen seminaariin tai sairaanhoitajakouluun tai vaikka kauppakouluun, pientä avustusta voitaisiin ajatella.

Onneksi äiti kertoi rovastin puheista vasta vieraiden lähdettyä. Minulle se oli kuin isku vasten kasvoja. Tähtävä minun koulunkäyntini loppuisi? Isä oli aina ol-

lut niin ylpeä hyvistä todistuksistani. Sitä paitsi me olimme tohtorin Ailin kanssa jo suunnitelleet, miten me jatkoluokkien jälkeen lähtisimme yhdessä ylioppilaina Helsinkiin ja menisimme yliopistoon lukemaan saksaa ja ranskaa. Asuisimme Ailin tädin luona Töölössä niin kuin Ailin isosiskokin ja rovastin Hilja. Ja nyt minä en saisi jatkaa edes koulua loppuun ...

En minä äidille mitään voinut sanoa. Niin pian kuin mahdollista pakenin ylös vinttikamariini ja itkin siellä tyynyn märeksi. Aamuyöllä kun aurinko nousi ja valaisi suutarinpytingin katon, minä istuin ikkunalaudalla ja katsoin nukkuvaa pikkukaupunkia kirvelevin silmin. Oikeassahan rovasti oli. Minä olin köyhä tyttö, joka tarvitsi nopeasti kunnan ammatin ja toimeentulon.

Perunkirjan mukaan meille ei nimittäin jäänyt omaisuutta juuri nimeksikään. Isällä oli vielä velkaa opiskelua ajoilta, ja se oli saatava maksetuksi. Isän sairauden aikana velkaa ei voitu lyhentää kertaakaan, ja niinpä kaikki pesän vähäiset säästöt menivät pankin saatavien maksuun. Muutama huonekalu ja paljon kirjoja, siinä kaikki mitä meille oli jäänyt. Niin ja äidin ompelukone, jonka isä oli ostanut silloin kun he menivät naimisiin.

Kun aamulla ilmestyin vintiltä aamiaispöytään, äiti näki turvonneet silmäni ja lupasi yrittää järjestää asiat niin, että minä voisin sittenkin jatkaa lukujani ylioppilaaksi asti. Tyttökoulun johtokunta, johon ruustinnakin kuului, antaisi varmasti vapaaoppilaspaikan jatkoluokkia varten. Mutta muutakin rahaa tarvittiin, sillä vaikka saimmekin asua suutari Toppilan pihapytingissä

puoli-ilmaiseksi, polttopuista oli maksettava, samoin ruuasta ja vaatteista.

Ei äiti minua yrittänyt taivutella mutta sanoi suoraan, että jos jatkan koulussa, minusta on pelkkiä menoja. Jos sen sijaan saisin vaikka jonkin konttoripaikan tai lähtisin johonkin orpokassan suosittamaan kouluun, äidin ei yksin tarvitsisi elättää meitä. Silloin minä vannoin, että tekisin mitä vain jos saisin jatkaa ylioppilaaksi asti – opettaisin uppiniskaisia pikkulapsia tai laiskoja lyseolaisia, ompelisin äidin avuksi lakanansauvoja ja koukeroisia nimikointeja vaikka sormenpäät verillä ...

Mutta Fanny Dahlia en ollut ajatellut.

Kun terävänääinen ja pistäväkatseinen uskonnonopettajamme oli ilmestynyt ovellemme hetki sitten ja äiti oli lähettänyt minut pihamaalle muka kaalinpäitä kastelemaan, olin äkkiä tajunnut, että äiti oli tarttunut viimeiseen oljenkorteen turvatakseen minun koulunkäyntini.

Äitirukka. Hyväähän hän tarkoitti, minun parastani. Yleensä maisteri Dahlia kai pidettiin kaupungissa todellisena hyvän tekijänä. Mistäpä äiti olisi tiennyt, minäkö sortin auttaja neiti Dahl itse asiassa oli.

Maisteri Fanny Dahl, joka oli lapseton ja naimaton, asui keskellä kaupunkia aivan koulun vieressä komeassa kaksikerroksisessa kivitalossa, jonka hän oli perinyt kauppiasisältään. Talon kivijalassa oli vieläkin Dahlin kauppa, jota nyt piti joku puotipoikana ahkeroinut nuorempi serkku. Maisteri itse hallitsi talon pihanpuolta ja yläkertaa. Joku vanha eukko oli kai maisterilla

keittäjänä ja pihatöistä huolehti harmaapartainen talonmies, mutta tosiasiassa Fanny-neidin taloudessa raa-toi pyhiä ja lomiam tuntematta aina joku köyhä koulutyt-tö, jonka maisteri Dahl oli suureleisesti ottanut kasva-tikseen.

Niinpä tietysti!

Rippikoulussahan työtöt olivat puhuneet, miten Vaah-teran Miili, neidin viimeisin suojatti, oli keväällä heti valkolakin saatuaan mennyt kihloihin jonkun rautatie-kirjurin kanssa ja lähtenyt talosta ovet paukkuen. Ei olisi Miilistäkään uskonut, että sillä oli sellainen sisu. Kalpeana ja väsyneen oloisena Miili oli nojannut väli-tuntisin koulun aitaan ikään kuin olisi nukkunut silmät auki. Kaikki Miiliä säälivät mutta varoivat samalla jou-tumasta turhiin puheisiin hänen kanssaan. Maisteri oli nimittäin paitsi saita myös mustasukkainen omistaan.

Ja minustako nyt tulisi uusi Miili aidanviereen? Sel-lainen, jolle ei edes puhuta ...

– Saara! äidin ääni kuului porraspäästä. Äiti seisoi portailla paremmassa leningissään, kasvot harmaan-kalpeina ja hartiat kumarassa.

Isän sairastaessa äiti oli vanhentunut vuosia.

Minä nousin säpsähtäen keinusta. Sen lauta kolahti kipeästi reiteeni, kun lähdin kiirehtimään portaita kohti.

– Pitääkö sinun nyt keinua kuin pikkukakarot, iso tyttö, äiti motkotti puoliääneen, kun tulin hänen koh-dalleen, mutta sipaisi sentään hiuksiani. – Kampaa tuk-kasi ja mene kamariin! Maisteri Dahlilla on sinulle asiaa.

Neiti Dahl tuijotti minua pistävästi, kun ilmestyin

ovelle ja niiasin. Minun oli koottava kaikki rohkeuteni, etten olisi väistänyt hänen katsettaan.

Seisoin siinä tutun kamarin ovensuussa kuin olisin ollut joku vieras ihminen ja kuuntelin niitä imeliä sanoja, jotka ryöppysivät maisterin huulilta. Kuinka isävainajan saarnat olivat häntä aina koskettaneet. Kuinka hän oli kuullut meidän taloudellisesta ahdingostamme ja tunsi kristilliseksi velvollisuudekseen tarjota apuaan, varsinkin kun tiesi minut eteväksi ja ahkeraksi tytöksi. Ahkeraksi, totta tosiaan!

Se sana sai vereni kuohahtamaan. Muistin Miilin, joka oli joskus nukahtanut tunnilla silkkaa väsymystään. Minusta ei ikinä tule yhtä ahkeraa kuin Miili! Oli pakko keskeyttää maisterin puhetulva häpeämättömästi.

– Anteeksi vaan, maisteri Dahl, sanoin ääni värähtäen juuri kun äidin käsi laskeutui varoittavasti olkapäälleni. Ehkä siksi kaikkein purevimmat sanat jäivät sanomatta. – Minä lähden syksyllä Raahen seminaariin. Siitä on jo sovittu rovestin kanssa.

– No mutta Saara, äidin ääni oli moittiva ja hämmästynyt. – Sinähän sanoit, että tahdot jatkaa ylioppilaaksi ...

– En minä tahdo olla kenellekään vaivaksi, vastasin uudelleen niiaita niksauttaen. – Mutta totta kai minä olen maisterille hyvin kiitollinen.

Näytti siltä, että Fanny-neiti kykeni vain vaivoin säilyttämään malttinsa, kun uusi ahkera ja ilmainen piika äkkiä liukuikin hänen ulottuviltaan. Kovin innokkaasti hän ei kuitenkaan ryhtynyt puhumaan minua ympäri.

Ehkäpä Fanny Dahl aavisti, etten olisi ollut yhtä helposti taltutettavissa hänen palkattomaksi piiakseen kuin Miili-rukka.

Jäähyväiset olivat kohteliaat mutta kylmäkiskoiset. Neiti Dahl toivotti minulle onnea ja menestystä kansankynttilänä ja purjehti tiehensä. Äiti kiirehti saattamaan hänet ulos ja kuulin, miten hän pahoitteli, että maisteria oli vaivattu turhan takia. Äänet etäännyivät pihamaalte. Kamarissa kuului vain seinäkellon verkkainen naksahdus, joka voimistui ja voimistui ja voimistui ...

Polvet olivat äkkiä aivan pehmeät ja tutisevat. Oli pakko istua ovensuuhun ja vetää syvään henkeä.

Äidin kapea vuode oli kakluunin takana vasemmalla. Sen yläpuolella oli vanha painokuva enkelistä, joka johdatti lapsia kuilun yli. Äkkiä tuli sellainen tunne, kuin olisin juuri ja juuri selvinnyt huojuvan riippusillan yli toiselle rannalle.

Samassa äiti kiirehti jo takaisin. Ulko-oven kolahduksesta tiesin, että saisin kuulla kunniani. En jaksanut ruveta riitelemään, en nyt, en kaiken tämän jälkeen.

– Anteeksi äiti, minä kuiskasin ja pujahdin porstuassa hänen ohitse.

Vintinportaat narahtelivat raskaiden askeleitteni alla. Ullakolla oli tukahduttavan kuuma, mutta kun avasin kamarini oven, lempeä iltatuuli pyyhkäisi avoimesta ikkunasta.

Aamuun asti makasin huoneessani ja kamppailin kapinamieleni kanssa. Tiesin, mitä oli tehtävä. Tiesin ettei muuta vaihtoehtoa ole.

Olin luullut, että lapsuus loppui sinä yönä, kun isä

kuoli verensyöksyyn. Ei se siihen loppunut eikä edes hautajaisiin eikä huutokauppaan eikä muuttoon. Tähän yöhön se loppui, lapsena oleminen. En enää koskaan kävelisi Ailin kanssa lörpötellen pitkin aurinkoista Rantakatua vanhaan punatiiliseen kouluun. En torkkuisi maisteri Dahlin tunnilla silmät auki, en tuskailisi ranskan kielen refleksiiviverbien kanssa, en kuuntelisi henkeä pidättäen, kun Fräulein Ahlqvist lausuu saksan tunnilla Heinen runoja ...

Minä itkin viimeiset lapsenitkut sinä yönä. Aamulla nousin ilman kyyneleitä, pesin kasvoni ja kampasin pitkän vaalean tukkani palmikkonutturalle.

– Saara-kulta, mihin sinä nyt? äiti ihmetteli, kun ilmestyin suittuna mustassa rippipuvussani alakertaan.

– Pappilaan, minä vastasin rauhallisesti. – Menen puhumaan rovastin kanssa siitä seminaarista.

Vappu

1. elokuuta 1914

Vetelin märällä kammalla ohimokiharoita suoriksi valkoisen tarjoiluhilkan alle. Senaattorska tahtoi, että sisäpiioilla piti olla tukka siististi hilkan alla piilossa ja valkoinen esiliina. Vaan millä tämän piilottaa, mustansäkkärän tukkapörrön!

Äiti sanoi meitä aina mustiksi lampaikseen, Veikkoa ja minua. Äidin tukka oli ollut nuorempana yhtä musta kuin minunkin, mutta nyt se oli jo harmaa. Isällä ei enää ollut tukkaa ollenkaan, mutta muuten isä on vaaleaverinen niin kuin Toivokin ja Voitto ja Elina.

– No, joko sinä joudut? äiti raotti kyökin ovea. Äänestä kuuli, että äitiä hermostutti. – Nopeasti nyt, senaattorska soittaa jo toisen kerran.

Minä jätin suortuvat sikseen ja pujahdin äidin jäljessä kartanon kyökkiin. Kahvi tuoksui niin että polvia heikotti. Apupöydällä oli priikka valmiiksi tuukattuna, pitsiliinat ja paremmat kupit, hopeaa koko serviisi. Kannussa oli oikeaa mokkaa, vanha Kaisa, kartanon keittäjä, oli paahtanut sen omin käsin, ei antanut meidän apulikkojen ruveta papuja polttamaan.

– Mene nyt, äiti supatti ja työnsi jo tarjotinta kou-raani. – Hallin poikki kirjastoon, kyllähän sinä sen tiedät, koputat oveen ja niaat, tarjoat senaattorskalle ensin ja sitten senaattorille. Jos tehtailija on siellä taikka Emilia-rouva niin senaattorille ennen rouvaa mutta tehtailijalle rouvan jälkeen ...

– Kyllä kyllä, mutisin ja työnnyin äidin ohi priikkaa kannatellen tarjoiluvälikköön ja siitä ruokasalin kautta halliin. Tarjotin oli painava, hopeakannu luisti uhkaavasti pitsiliinan päällä. Ruokasalin kynnyksellä se oli keikahtaa maahan ja kahvia läikkyi hihalle. Onneksi esiliinaan ei tullut tahoja.

Hallissa laskin tarjottimen hetkeksi suuren peilin edessä olevalle marmoripöydälle ja nostin kannun tarjottimelta pöydän kulmalle. Kai se nyt jäähtymättä voi hetken siinä odottaa, järkeilin itsekseni ja menin sitten keventyneen kuormani kanssa kirjaston ovelle. Koputus. Toinen.

– Totta kai meidätkin vedetään mukaan sotaan! Oven takaa kuului kiihtynyttä miehen puhetta. Se oli senaattori itse. Mitä se puhui? Mistä sodasta? – Kenraalikuvernööri on tänään julistanut Suomen sotatilaan. Ne pelkäävät Pietarissa, että saksalaiset nousevat täällä maihin ja yllyttävät suomalaiset kapinaan.

Oli pakko koputtaa vielä kerran, vaikka säikähdys kuristi kurkkua.

– Sisään! kuului senaattorska sanovan. Minä avasin oven ja niiasin jo kynnykseltä.

– Saako serveerata kahvin? kysyin niin kuin äiti oli käsenyt kysyä. En minä mikään sisäkkö ollut vaan

kurssit käynyt karjakko, mutta äiti oli vakituisen sisäpiian taitettua nilkkansa saanut puhutuksi minut hänen sijalleen. Entisenä kartanon sisäkkönä kaikki navetta-työ oli hänestä raskasta ja ikävää, mutta mieluummin minä olisin lypsänyt käsin vaikka puolensataa kanttu-
raa kuin pökkuroinut täällä herrasväelle.

Senaattorska tyytyi nyökkäämään ylhäisesti, mutta Emilia-rouva hymyili ja sanoi:

– Kiitos! Minä ottaisin mieluummin teetä, jos Vappu kävisi ystävällisesti hakemassa ...

Minä niiasin ja lähdin saman tien takaisin kyökkiin. Senaattorska kuului huutelevan perääni jotakin kahvikannusta, mutta minä en ollut kuulevinani. Emilia-rouva pyysi teetä. Nimeltä tunki. Kovin oli kalpeaksi rouva mennyt, siniset varjot oli silmien alla ja kuumeen kiilto silmissä.

– Rouvalle teetä, itsekö pyysi, äiti rupesi touhua-
maan. – Vai oli rouvakin jalkeilla, yskikö kovasti?

Ei, ei yskinyt. Rouvassa oli todettu keuhkotauti silloin kun pikku-Anna oli syntynyt. Lääkärit eivät olleet antaneet rouvan edes imettää lastaan. Äiti oli käynyt kartanossa kuudesti päivässä antamassa lapselle rintaa. Kovin oli ollut Anna-neitikin heikkoverinen lapsi, mutta jäi sentään henkiin äidin vahvan maidon ansiosta. Äiti oli meitä kaikkia ruokkinut pitkälti toiselle vuodelle. ”Lehmäksi olis pitänyt syntyä”, äiti nauroi aina. ”Olis heinätkin eteen kannettu.”

– Se on rintateetä, äiti sanoi ja ojensi teekannun ja kupin pienemmällä prikalla. – Tekee rouvalle hyvää, mutta jos ne kysyvät, mitä siinä on, sano ettet tiedä.

Senaattorska aina vahtii. Ei tahdo, että rouva ottaa muuta kuin tohtorin määräämiä troppeja.

Rouva sai teensä, senaattorska kahvinsa, samoin senaattori ja tehtailija itse. Taisin kaataa kahvin kuppeihin väärässä järjestyksessä. Senaattorska oli ainakin kuin myrkyn niellyt ja narisi, että kahvi on kylmää. Miehet eivät tuntuneet minua ja kahvia huomaavaankaan. He olivat siirtyneet kirjaston ikkunan ääreen ja puhuivat siellä puoliääneen. Sodasta ne puhuivat ja ra-
hoista. Tehtailija oli kovasti huolissaan jostakin rahoista mutta senaattori vakuutti, että joku Zitting oli lu-
vannut hoitaa asian niin ettei tulitikkutehtaalle tulisi vahinkoa.

En minä salaa kuunnellut, sattui vain korviin, kun suljin ikkunan senaattorskan käskystä.

Kartanon Anna leikki puutarhassa meidän Elinan kanssa. Oli siellä Jannekin, Annan isoveli, semmoinen totinen kaitakasvoinen lukutoukka, nytkin näkyi istuvan huvimajan rappusilla nenä kirjassa kiinni. Ei ollut huomaavinaan pikkutyttöjä, jotka keinuivat rinnatus-
ten leveällä kahdenistuttavalla keinulaudalla. Meidän Toivo sen niille oli nikkaroinut vapuksi. Isoveli oli mah-
dottoman taitava käsistään, sillä siitä oli tehty tulitikkutehtaalle etumies, vaikkei Toivo ollut vielä kahden-
kolmatta.

– Onko Anna taas kiikkumassa? senaattorska kysyi kaikuvalla äänellä salin toiselta puolelta. – Käskekää lapsi minun föörmaakiini, on aika kuulustella hänen läksynsä!

Anna-rukka! Olisi tehnyt mieli valehdella, mutta

minkäs teet, kun on sellaiseksi opetettu ettei saa valehdelluksi. Onneksi en ehtinyt edes päätäni kääntää, kun tehtailija sanoi sikaariaan tuprauttaen, ettei Annaa näy puistossa.

– Jos mamma nyt vain lepäisi eikä rasittaisi itseään koulunpidolla, senaattorikin kuului sanovan. Siinä ne seisoivat ikkunan ääressä niin kuin minäkin ja näkivät aivan selvään, että tytöt kiikkuivat huvimajan luona, vaan eivätpä ruvenneet senaattorskan pillin mukaan lasta hyppyttämään. Sen verran oli herroillakin järkeä päässä.

– Jos Vappu menisi katsomaan, etteivät tytöt ole menneet rantaan kahdestaan, rouva sanoi hiljaa ja vilkaisi varovasti senaattorskaan. Tämä istui suu tiukkana viivana, sillä senaattorin sana oli kartanossa laki. Sitä vastaan ei senaattorskakaan uskaltanut ruveta.

Tehtailija nyökkäsi ja hymyili minulle sikaarinsavun seasta. Ei kai se sentään silmää nikannut? Ilomielin minä tämmöiseen salaliittoon rupesin, sillä tottahan herra ja rouva sillä tarkoittivat, että minä veisin tytöt kauas tuon vanhan lohikäär ... senaattorskan ulottuvilta.

Niiasin siis ja lähdin menemään. Prikan ehtisi noutaa myöhemminkin.

Tytöt olivat heti valmiita jättämään kiikkunsa ja lähtemään alas rantaan, kun ehdotin, että voisin valvoa heidän pulikointiaan. Muodon vuoksi kysyin Janneltakin, tahtoiko tämä lähteä uimaan, mutta poika vain ravisti päätään, käänsi kirjan sivua ja jatkoi lukemista. Ainahan Janne oli hiljainen ollut mutta sen jälkeen, kun

se oli ollut senaattorskan kanssa koko viime talven Helsingissä ja käynyt jotakin herraslasten koulua siellä, siitä oli tullut niin mahdottoman totinen.

Annoin Jannen olla omillaan ja kiirehdin tyttöjen jäljessä uimahuoneelle. Minunkin olisi tehnyt mieli uimaan, sen verran kuumasti aurinko porotti. Annan flanellinen uimapuku oli kuivumassa uimahuoneen laiturin kaiteella. Meillä Elinan kanssa ei moisia turhuuksia ollutkaan. Annakin olisi tietysti mieluummin tullut uimaan alasti, mutta minä tiesin, ettei rouva olisi sitä tahtonut.

– Tule tänne niin napitan sen selästä, sanoin Annalle, joka kiukutteli uimapukunsa kanssa. Elina oli jo riipaissut mekkonsa ja essunsa laiturille ja loikannut suoraan veteen.

– Eihän tarvitse laittaa uimatossuja, eihän? Anna katsoi minuun vetoavasti olkansa yli.

– Ei nyt tällä kertaa, annoin periksi. – Vesi on niin lämmintä.

Hetken päästä pikkutyöt jo polskivat järvessä kainaloitaan myöten ja kiljahtelivat ja pärskyttivät vettä toistensa päälle. Minä asetuin istumaan laiturin päähän, jotta saatoin paremmin pitää tyttöjä silmällä. Sisäkön puku oli kuuma ja kankea, mutta riisua sitä ei uskaltanut. Kengät sentään otin jalasta ja pumpulisukat. Tuntui autuaalta työntää väsyneet jalat viileään veteen, kun oli häärinyt seisaaltaan jo aamukuudesta.

Elina kuului opettavan Annaa uimaan. Nauratti vähän, kun Elina puhui nuottia myöten ihan samalla lailla kuin isä ja minä.

Minut ja Toivon oli isä itse opettanut uimaan, ja minä taas olin jo vuosia sitten opettanut saman taidon Veikolle ja pari kesää sitten myös Voitolle ja Elinalle. Torpparinlapsia ei yleensä ollut täällä päin tapana opettaa uimaan – se oppi joka oppi, muut polskivat kukin tavallaan. Vaan kun meidän torppa oli aivan järven rannassa, äiti oli pelännyt koko ajan meidän hukuvan rantaveteen ja sillä isä oli kaupungissa käydessään ostanut sellaisen pienen kirjan, jossa piirroskuvien kanssa opetettiin, miten lasta tulee neuvoa uimisen jalossa taidossa.

Meillä oli muitakin kirjoja kirjakaapissa porstuan ovensuussa. Vaarin vanha raamattu ja virsikirja olivat kunniapaikalla tietysti, vaikkei niitä muut juuri lukee kuin äiti. Niissä oli sellaiset mustanpuhuvat nahkakannet ja helat, joilla ne suljettiin. Alemmalla hyllyllä oli kaikenlaisia vihkosia. Siinä oli karjanhoitokirja ja kananhoitokirja ja sellainen vihko, missä neuvottiin lannanajoa ja levitystä. Alimmalla hyllyllä olivat isän Työmies-lehdet. Siististi vuoden mukaan nipuissa.

Oli meillä Maamme-kirjakin, jonka äiti oli saanut silloin kun oli pappilassa lapsenlikkana, ja Genoveeva, joka oli kuulunut mummulle. Siinä oli sellaiset kouke-roiset kirjaimet ja muutama kuvakin. Meidän vähät koulukirjamme olivat siellä myös, lukukirja ja laskentokirja ja katekismus. Ruskealla paperilla ne oli päällystetty. Äiti oli laittanut joka lapselle uudet paperikannet, vaikkei muuta uutta kouluun saatukaan. Paitsi Elina, joka oli saanut viime syksynä oman hienon

aapiskirjan. Rouva oli sen ostanut samalla kertaa kuin Annankin aapisen.

Meidän Elinakin oli nimittäin päässyt Annan seuraksi, kun rouva oli viime talvena opettanut tyttärtään kartanossa. Eihän Hirvikoskella mitään valmistavaa koulua ollut, pelkkä kiertokoulu vain, jossa opetettiin pienimmät lukemaan ja kirjoittamaan ennen kuin pääsi kansakouluun. Hauskaa kai se tyttöjen koulunkäynti oli ollut sillä lailla kahdestaan, kun niille oli tilattu kirjat ja vihkot ja väriliidut ja maapallokarttakin. Elina ainakin oli aivan innoissaan.

Ihmeen paljon pikkutytöt olivat oppineetkin, vaikka koulu oli jäänyt pääsiäiseltä kesken, kun rouva joutui lähtemään parantolaan. Vielä juhannuksena, kun rouva tuli takaisin kotiin, puhuttiin varmana asiana, että tytöt aloittavat syksyllä Koskivuoren kansakoulussa. Sen oli senaattori itse pannut toimeen jo kaksitoista vuotta sitten ja rakennuttanut omilla rahoillaan komean hirsipytingin meidän torpan ja maantien väliin Vähä-Koivikon mäelle.

Silloin kun Toivo ja minä käytiin koulua, oli opettaja Illikka vielä ollut kovasti innostunut työstään. Oli pitänyt kuoroakin ja järjestänyt näytöskappaleita, mutta viime vuosina oli Signe-neiti sairastellut. Viime talvena koulua käytiin monta viikkoa sillä lailla, että joku isommista oppilaista piti pienempiään kurissa. Kun neiti Illikka sitten oli palannut takaisin koulua pitämään, meidän Voitto oli valittanut, ettei se muuta tehnyt kuin huusi ja antoi tukkapöllyä. Vähän hermostunuthan se aina oli ollut.

Senköhän takia senaattorska oli nyt saanut päähänsä, ettei kartanon Annaa sopinut lähettää koulun penkille tavallisten torpparinlasten ja työmiesten mukuloiden keskelle? Tosin äidin mielestä senaattorska itse tahtoi lähteä talveksi Helsinkiin sekä Jannen että Annan kanssa ja oli sen takia vaatimalla vaatinut, että Anna piti panna johonkin hienoon tyttökouluun, missä opittiin ranskat ja saksat ...

– Vappu, täällä on kala katiskassa, kuului äkkiä Elian ääni.

Minä hätkähdin ja avasin silmäni. Luoja paratkoon, torkkumaanko minä olin ruvennut laiturin nokassa?

Järven selkä kimalsi iltapäivän auringossa. Häikäisi niin, etten ensin erottanut, mihin pikkutyöt olivat kadonneet. Sitten näin häivähdyksen vaaleaa tukkaa ja Annan punaraidallista flanellipukua kaislikon seassa.

– Pois sieltä! huusin jaloilleni kavuten. – Saatte vielä iilimadon jalkaan!

Tytöt kirkkaisivat ja loikkivat saman tien rannalle. Muodon vuoksi minä olin tarkastavinani kummankin märät jalkapohjat ja pohkeet, mutta eihän niissä tietenkään iilimatoja ollut kun ei ollut haavojakaan.

– Nyt pukemaan ja äkkiä, sanoin topakasti ja hamusin käteeni uimahuoneen seinustalle ripustetun pellava-pyyhkeen. – Huulet on sinisinä kummallakin!

Eivät pikkutyöt vastustelleet, kun kuivasin heidät rivakasti pyyhkeellä hangaten. Siinä ne kyhjäyttivät pyyhe niskassaan vähän lämpenemässä auringossa. Sillä aikaa minä huuhtelin Annan uimapuvun ja ripustin sen

kuivumaan. Elina ei kauan kiskonut mekkoa niskaansa, mutta Annan luukkupöksyt ja alushameet leningistä ja esiliinasta puhumattakaan vaativat kyllä apua. Toi-nen vaaleansinisistä lettinauhoista oli pudonnut rantaveteen. Elina kävi sen helmojaan kannatellen onkimassa kuiville. Sain Annan hiukset järjestykseen juuri ennen kuin kongi ilmoitti, että herrasväen päivällinen oli katettu ruokasaliin.

– Mennään kyökkiin, sanoin Elinalle. – Äiti antaa sinulle varmasti jotakin syömistä.

Minun ei onneksi tarvinnut serveerata päivällistä. Sen sijaan äiti lähetti minut viemään rouvalle prikan ylös kamariin. Emilia-rouva söi harvoin enää ruokasalissa muiden kanssa. Iltapäivisin hän yleensä lepäili kamarissaan verhot alaslaskettuina ja söi sitten korkeintaan vähän lientä tai keittoa. Vanha Kaisa laittoi rouvan annokseen yleensä kermaa ja kananmunaa, jotta rouva saisi edes hiukan lihaa luittensa päälle.

– Tämä on taas ihan mautonta, Emilia-rouva valitti sameaa lientään lusikoiden. – Jos Vappu olisi niin kiltti ja hakisi ryytimaalta vähän tuoretta basilikaa, sitä missä on ne isot vihreät lehdet ...

Iltarusko hehkui punaisena, kun me äidin ja Elinan kanssa lähdimme vihdoinkin nyytteinemme kartanolta oikopolkua koulun ohi kotiin Koivikon torpalle. Elina juoksi jo edeltä. Pikkusiskolla oli paljaat jalat ja polulla oli viileää, sillä kaste oli noussut heiniin vahvasti ja kostutti helmat. Kun Elina oli kadonnut polun mutkan taakse, minä sanoin äidille, ettei Emilia-rouva tahtonut

syödä sellaista kermalla laimennettua litkua, jota vanha Kaisa hänelle lähetti.

– Jos minä saisin päättää, nuorta rouvaa hoidettaisiin ihan toisella tavalla! äiti puuskahti ja taitteli ohimennen koivusta oksan hätistääkseen sillä hyttsysiä niskastaan. Iltahämärissä ne tahtoivat aina käydä äitiin kiinni, kun sillä oli niin makea veri. – Vähäverinenhän se rouva on ja aina vaan kalpeammaksi käy, kun ei saa kunnon ruokaa!

Minä läiskäisin hyttsyksen poskeltani ja kuuntelin puolella korvalla äidin pauhaamista. Oikeassahan äiti kai oli, ei se muuten noin olisi äkeissään. Kaipa minuakin olisi harmittanut, jos olisin tiennyt, mitä pitää tehdä enkä kumminkaan olisi voinut asioihin vaikuttaa. Korven mummu, äidin isoäiti, joka asui pitäjän toisella laidalla, oli ollut aikoinaan kuuluisa pitokokki, lapsenpäästäjä ja rohdontekijä. Äiti oli pienenä tyttönä ollut mummunsa luona pitkiä aikoja, kun äidinäiti oli kuollut silloin suurena nälkätalvena johonkin tautiin. Ei äiti muuta koulua ollut käynytäkään kuin sitten rippikoulun myöhemmin pappilassa lapsenpiikana ollessaan. Mutta Korven mummun mukana kulkiessaan äiti oli oppinut leipomukset ja kaljanpanon, vatsarohdot ja hauteenteet ja paljon muuta.

Kun äiti sitten ripille päästyään tuli pappilasta kartanoon sisäpiiaaksi ja tapasi isän iltamissa ja rupesi vihdoin Koivikon torppaan miniäksi, vanhat Korven mummulta opitut taidot olivat jälleen päässeet kunniaan. Pakko oli ollut Koivikon mammankin se myöntää. Vaikka Maria oli tyhjin käsin torppaan tullut, ilman

sen kummempia myötäjäisiä kuin mitä kartanosta antoivat hyvää hyvyttään vasikan ja lampaan, niin taitavampaa miniää ei Eemeli olisi hänelle voinut tuoda edes naapuripitäjistä.

Mammankin kolotukset äiti oli hoitanut loppuun asti. Itse seisoin vieressä, kun mamma tuvan sivustavedettävässä maatessaan tarttui äitiä kädestä, pyysi anteeksi kovia sanojaan ja kiitti siitä mikä on ollut. Siitä on nyt kaksi vuotta. Kun mamma kuoli, minä sain porstuakamarin omakseni.

– Ka, mikä kuorma meillä on porraspäässä? äiti puuskahti ja pysähtyi polulla niin äkisti, että olin astua hänen kantapäilleen. Saunan ja aitan välistä näkyi kais-tale pihamaata. Hevonen siellä seiso i aisoissa ja miehen takki vilahti ovensuussa.

– Isähän se on, minä tunnistin isän hämärissäkin. – Ovat tuoneet tehtaalta klapia.

Äiti ei vastannut, kiirehti vain askeleitaan. Kun tul-tiin pihamaalle, isä, Toivo ja Veikko olivat juuri nosta-massa jotakin korkeaa kaappia kärryistä. Voitto piteli hevosta ja Elina seiso i ovensuussa.

– Eemeli! äidin ääni sai hevosenkin kääntämään päätään. – Mitä ihmeen mööpel iä te sisälle raahaatte?

Isä ei joutanut vastaamaan. Siinä oli tiukka paikka ovensuussa, kun porstua oli pieni ja kapea. Toivo sen sijaan vilkaisi meihin olkansa yli ja ähkäisi:

– Kirjakaappia ...

Sitten ne jo mennä kolistelivat ovesta sisään. Kun äiti ja minä ennätimme torpan porraspäähän, Elina kis-koi valtavan suurta pärekoria kynnyksen yli. Siinä oli

kirja kirjan vieressä. Ruskeat paperikannet ja niissä isot kauniisti piirretyt numerot. Mitä ihmettä, lukutuvan kirjat?

– Lainaston kirjakaappi tuodaan meille, kun opettaja ei enää tahtonut pitää sitä koululla, Elina selitti tohkeissaan.

– Illikalle tuli isän kanssa riita, kun Niiniluoman Taisto oli antanut työnväenyhdistykselle sen ’Maa kuuluu kaikille’ eikä neiti tahtonut panna sitä lainattavaksi, Voitto selvitti hevosen luota.

– No tännekö nämä nyt sitten jäävät! äiti päivitteli, mutta kumartui sentään ottamaan kirjakopan toisesta päästä kiinni kun itse tartuin toiseen. – Ja pitääkö sitä nyt yhden kirjan takia semmoinen meteli nostaa ja ruveta riitoihin opettajan kanssa!

– Pitää! isä sanoi ovelta.

Ilo hypähti sisälläni. Kirjakaappi oli nostettu porsuakamariin, minun kamariini.

– Siinä on vihko, isä jatkoi ja ojensi minulle tutun vahakantisen vihkon, johon merkittiin kirjat ja lainat. – Vappu saa hoitaa työnväenyhdistyksen lainastoa tästä lähtien.

– Mitä senaattori siitä sanoo, että kirjat on tuotu pois koululta? äidin silmien väliin oli ilmestynyt huolestunut ryppy.

– Me jätettiin raittiusyhdistyksen kirjat koululle, Toivokin tuli tupaan meidän jäljessämme ja pyyhki hiukeä otsaltaan. – Ettei tule mitään sanomista. Otettiin vaan yhdistyksen omat kirjat pois. Ne jotka on ostettu iltamarahoilla.